

I. *Tárgyas próza :*

1. leíró.
2. elbeszélő.

II. *Alanyias próza :*

1. tanító (gondolatok közlése),
2. levél (érzelmekek közlése).

III. *Alanyias-tárgyas próza :*

1. szónoki beszéd,
2. dialog.

A prózai írásműveknek ez a felosztása szemmel láthatólag a költői műfajok szokásos osztályozásának mintájára készült, de oly szerencsétlenül, hogy bizonyára senkinek sem lesz kedve ezen új felosztás kedvéért elhagyni a régit, mely az írásműveket egyszerűen leírókra, történetiekre, értekezőkre és szónokiakra osztja fel.

E szórészálhasogatások Methner könyvében annál kirívóbbak, mert egyebekben nem lehet a szerzőt pedáns-sággal vádolni s fejtegetései, a munka céljának megfelelőleg, mindig oly átlátszóak és szabatosak, hogy bárki megértheti s élvezettel olvashatja. A könyv hibái daczára is alkalmas arra, hogy az irodalmi termékek iránt érdeklődőknek biztos tájékoztatást nyújtson s mint oly munka, mely nagyrészt az iskolában keletkezett s a tanítás közben nyert tapasztalatokon és benyomásokon épült, az irodalmi tárgyak tanításával foglalkozóknak is ajánlható.

KELEMEN BÉLA.

Die letzten Schicksale der Krimgoten von F. Braun. St.-Petersburg. 1890.

A krimi gótok, a hatalmas és tehetséges gót nép utolsó töredékének történetéről és nyelvéről Braun Frigyes a fenti cím alatt hosszabb tanulmányt bocsátott közre.

A taurisi Chersonesus délnyugati részében, a mely az egész középkoron át *Gothia* nevet visel, meghúzódó érdekes néptöredék sorsa iránt már Leibniz érdeklődött (1692), az arra vonatkozó tudományos kutatás azonban csak 1841-ben kezdődik (l. Massmann cikkét, Haupt-féle *Zeitschrift f. d. Altertum* I. k.), újabban Tomaschek foglalkozott vele részletesen és alaposan (*Die Goten in Taurien* 1881). Braun az előttünk fekvő dolgozatban összefoglaló képét adja a krimi gótok történetének, kiegészíti — főképp orosz forrásokból — és továbbviszi Tomaschek fejtegetéseit. Procopius az első író, a ki bővebben szól ama félsziget gót lakóiról; az ő adatai kapcsán Braun mindenekelőtt arra utal, hogy a krimi gótok nem azonosak a gót tetrazitákkal, a mint azt másokkal együtt Tomaschek is hiszi; a húnok elszakították az utóbbiakat fajrokonaitól

s Taman félszigetére szorították őket. Ez idő óta a krimi gótok — mint külön fejedelemség ugyan — mind más meg más népek uralma alatt állottak. A keletrómai birodalom főnhatóságát a kazárok, majd a norman rós-törzs felsősége váltja fel; az orosz protectorátus után a kúnok, majd a tatárok s végül a törökök hódoltsága alá kerülnek; 1475-ben teljesen megszűnik politikai önállóságuk. Fenmaradásuk bizonyítékaira azóta már csak egyes utazók irataiban akadunk; mindezek megemlékeznek nyelvükről is, melyet németnek mondanak. Ily adatokat szolgáltatnak a régibb utazókon — a XIII. századbéli Ruysbroek, a XIV. sz. Schildbergeren — kívül a XV. században a velencei Barbaro, a kinek német szolgája állítólag minden nehézség nélkül társalgott a gótokkal, a németalföldi származású Busbeck, a ki a gótok két követével találkozott Konstantinápolyban s közléseik alapján összeállított egy gót szójegyzéket, a számnevek sorát s feljegyzett egy dalt, melynek nyelvét gótnak tartotta; végül megemlékezik a Krim-félsziget «gót gyarmatáról» 1683-ban Kempfer (l. erről Kluge cikkét, Paul és Braune-féle *Beiträge* XI, 563). Később arra járt utazók már nem tudnak róluk, sőt vannak köztük, a kik kételkednek Busbeck szavahihetőségében, és századunk elején némelyek már azt a véleményt kockáztatják, hogy a krimi gótok nem egyebek mint «elűzött lengyel és magyar zsidók.» Épp e század elejéről van azonban még egy hiteles tanunk, Szesztrenczevics Bogus metropolita, a ki megemlékezik róluk, igaz hogy már mint tatárokról, de hozzát teszi, hogy e tatárok nyelve hasonlít a német platt-hoz. Annyi bizonyos, hogy a gótok utolsó ivadékai már a XVII. század folyamán eltartárosodtak, azonban megtartották keresztyén hitüket. Braun a szentpétervári táborkari levéltárban tett kutatásai alapján minden kétséget kizárólag kimutatja, hogy az 1778-ban Oroszországba, az azovi tenger mellékeire kivándorolt keresztyén tatárok spen ama krimi gótok egyenes utódai voltak s bizonyára jogosult az a feltevés, hogy a kivándorlók, a kik a kimutatások szerint magukkal vitték templomi kincseiket is, megőriztek egyes tárgyakat, esetleg kéziratokat is a gót korszakból, mint a hogy másrészt a krimi gótok régi területén is, a hol pl. egy falu sírkertjének még mindig «gót temető» a neve, ásatások útján valószínűleg rá lehetne még akadni a gótok történeti nyomaira.

Braun munkájának egy külön fejezete a krimi gótok nyelvéről szól. E részben főforrásunk Busbecknek ismeretes szógyűjteménye (1562), mely többször volt már nyelvészeti kutatás tárgya. Braun a Busbeck közölte állítólag gót nyelvű dalra nézve (melyből Mannhardt már germán mythologiai alakok neveit olvasta ki), Radloff fejtegetéseire támaszkodva megerősíti Kuun Géza grófnak már régebben nyilvánított ama nézetét, hogy e dal nem is gót, hanem — török nyelven van írva (v. ö. *Codex Cumanicus*, Budapest 1880 p. 243). Busbeck krimi-gót szójegyzéke

azonban magában is érdekes világot vet Wulfila nyelvének továbbfejlődésére. Az adatok megítélésében persze a legnagyobb óvatossággal kell eljárunk: nézetem szerint Braun sem járt el eléggé szigorú kritikával egyes következtetéseiben. Így az *e*: *i* és *u*: *o* hangok váltakozása, a miben a Busbeck-féle szavak közelebb állanak a német hangállapothoz mint a Wulfila-féle góthoz (v. ö. krimi-gót' *reghen*, ném. *Regen*, Wulf. *rign*; kr. g. *schwester*, W. *swistar*, — ellenben kr. g. *singhen*, ném. *singen*; kr. g. *Wunsch*, ném. *Wind*; és kr. g. *brunna*, ném. *Brunnen*, — ellenben kr. g. *boga*, ném. *Bogen*, Wulf. **buga*) nézetem szerint onnan magyarázandó, hogy Busbeck a hangok leírásában befolyásoltatta magát az előtte ismeretes német szók alakja által s nagyon merésznek tartom pusztán az efféle adatokból azt következtetni, hogy «a krimi gót nyelv a Wulfilánál régibb hangfokot őrzött meg» (Braun 62. l.). A krimi-gót *fyder* számnév pedig a többeli *i*-hangra nézve éppen közelebb áll a g. *fidwôr*-hoz mint a német nyelv megfelelő alakjához, mely egy germ. **fedur*, **ferur* folytatása. — Az *é*-nek *i*-vé, az *ô*-nak *ü*-vá válását azonban (W. *mëna*, kr. g. *mine* hold; W. *stôls*, kr. g. *stul* szék) igenis elhihetjük, e hangváltozással már a Wulfila-féle bibliafordítás szövegében is (főleg a Lukács-evangéliumban) találkozunk. — A consonansváltozások közül legérdekesebb és kétségbe nem vonható a gót *sk*-nak az azonos német hangéval párhuzamos elváltozása *sch*-sé (Busbecknél nemcsak a *schwester* szóban, a hal a német alak okozhatta volna a kezdőhang ilyenén írását, hanem a *schwalth* «mors» szóban is, v. ö. g. *swiltan* meghalni). A *goltz*, *tzo* stb. szókban a *tz* valószínűleg csak a régi interdentalis spirans megjelölése akar lenni, nem új hang (*affricata*), a mint Braun hiszi. A nom. sing. *s*-je a krimi gótban úgy látszik már elenyészett (*stul*, *tag*, *wingart*). Megjegyzem, hogy Sievers legújabbban is (Paul-féle *Grundriss der germ. Philologie* I, 416) a nominativusi *s* megmaradására következtet a Busbeck-féle *wint[s]ch* szél (Wulf. **winds*); *bar[d]s* szakáll (W. **bards*, vagy *n-tô barda?*), *fers* férfi (**wairs*, Wulfilánál *wair*), *ieltsch* «vivos sive sanus» (W. *hâils* üdv) alakokból, — csakhogy az első három szóban vagy a Busbeck- vagy a Wulfila-féle alakon kell változtatnunk, hogy a szókat teljes párhuzamba állíthassuk, az *ieltsch* melléknév pedig nem lehet a *hâils* főnév egyenes megfelelője, ez utóbbit Busbeck külön említi *s* nélkül (*iel* «vita»); amaz valószínűleg egy **hailisks*-féle alakból való és a *tsch* < *sk*.

Braun könyve érdekes adalékokat nyújt a harcziás gót népfaj ivadékaik tragikus sorsának ismeretéhez és némely nem csekély fontosságú nyelvtudományi kérdés felderítéséhez. Tanulmányának majd minden lapja bizonyosságot tesz arról a szeretetről és lelkesedésről, melylyel tárgya iránt viselkedik. E lelkesedésnek legékebben szóló tanúsága azután a szerzőnek az az elhatározása, hogy magán a helyszínén, a

Krim-félszigeten folytatja tudományos vizsgálódásait. Hogy e kutatásait siker koronázza, az nemcsak a régi jó barátoknak, hanem a tudomány érdekét szíven viselő szaktársnak is őszinte kívánsága.

Dr. PETZ GEDEON.

VEGYESEK.

— Schiller mint dramaturg. Ily címmel (*Schiller als Dramaturg. Beiträge zur deutschen Literaturgeschichte des XVIII. Jhts. von Albert Köster, Berlin 1891. 343 l.*) igen érdekes és értékes könyv jelent meg, melynek fő-, osaknem egyetlen hibája a címe, melynek helytelenségét a szerző is belátja és «kényelmes rövidegével» kimenti. Schiller ugyanis egyetlen egyszer volt igazán dramaturg, t. i. 1783-ban Mannheimban, s így az olvasó azt hiszi, hogy a jeles költőnek e korszakabeli működése teszi könyvünk tárgyát. Pedig erről szerzőnk csak a bevezetésben szól igen röviden; ellenben behatóan és igen tanulságosan tárgyalja Schillernek a weimari színpad számára készített legfontosabb fordításait és átdolgozásait. Ezek: Macbeth, Bölcs Náthán, Turandot, Phädra. És a szerző nem elégszik meg azzal, hogy Schiller eljárását az eredetiekkel szemben pontosan kimutassa és megbírálja; hanem terjedelmesen tárgyalja a kérdéses színművek eredetieit és azoknak összes német (sőt eshetőleg még külföldi) átdolgozásait és fordításait is, úgy hogy e könyv igen fontos adalék első sorban Shakespeare, Gozzi és Racine jellemzéséhez, azután a műfordítás és a színtípus egyetemes történetéhez. h.

— Hermann és Dorothea színhelyét Huther (*Zeitschr. für den deutschen Unterricht* II. 73.) Artern thüringiai kis városkában vélte felismerhetni, mivel e helynek fekvése és jellemző elemei feltűnően hasonlítanak a Goethe eposzában föltételezettekhez; mivel a költő nagatyja Arternből való volt és Goethe maga is valószínűen (?) többször járt itt; mivel itt egy «arany oroslányhoz» címzett vendégfogadó és egy «angyalpatika» van. E föltevással szemben kimutatja Linsenbarth (a krenznachi gymnasium 1889-iki értesítőjében), hogy Goethe valószínűen soha sem volt Arternben; hogy e városka fekvése stb. egyáltalában nem oly jellemző, hogy számos egyéb német városénál jobban hasonlítana az eposzban föltételezett helységhez; hogy az említett gyógyszerár és vendégfogadó csak 1810 után vették föl czimerül az arany oroslánt és az angyalt, miután az a vélemény kezdett elterjedni, hogy Goethe talán Arternt rajzolta szép művében. Egyáltalában nem valószínű, hogy Goethe egy bizonyos várost rajzolt művében, az pedig kétségbevonhatatlan, hogy a Hermann és Dorothea színhelyét a Rajnához közel képzelte, úgy hogy thüringiai helység egyáltalában nem jöhet szóba. h.

— Az albán nyelv etymologiai szótára jelent meg Meyer Gusztáv jeles gráciai nyelvészről (*Strassburg, 1891. Trübner, XV, 526 l.*),